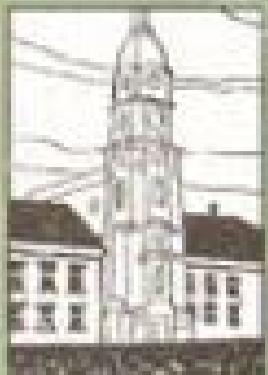

5/1998

А. КАЛЮТА. СУВОРАЎ: МІТ і ПРАЎДА.

А. ТРУСАЎ. МАГЛЕЙСКАЯ РАТУША.

В. БУДЗІМЕР. СЛУЧЧЫНА.

БІЛARUS

В. БУДЗІМЕР

СЛУЧЧЫНА

Але ўсё ж хай не здаецца,
Што бяды ўжо зацісьне,
Наша ліха ператрэцца
І маланкай доля блісьне.

Янка Купала

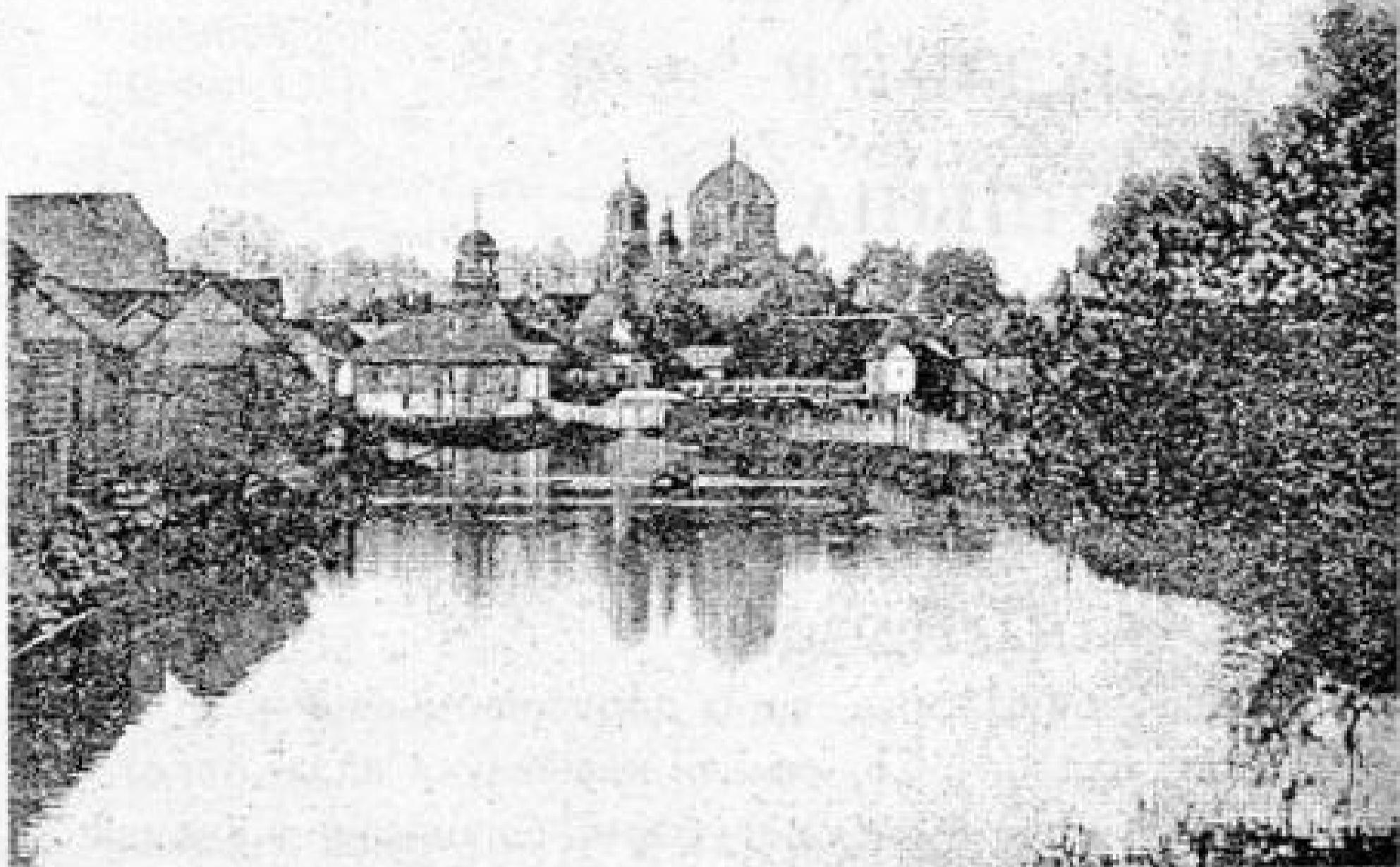
КРАЙ І НАСЕЛЬНІЦТВА

Паводля старога, яшчэ дарзвалюцыйнага, адміністрацыйнага падзелу Случчынай называўся адзін павет, які ўваходзіў у склад Менскай губэрні. Случчына знаходзіцца ў цэнтры паўдзённай часткі Беларусі. Слуцкі павет на поўдні ўпіраўся ў балоты Беларускага Палесья. На паўдзённым заходзе Случчына таксама межавала з краем Палескіх балотаў. На заходзе за мястэчкам Клецкам урадлівыя землі Случчыны абрываліся, не даходзячы 8–10 км да Баранавіцкага чыгуначнага вузла. Пачыналіся пяскі былога Горадзенскае губэрні. На паўдзённым заходзе павет вузкаю паласою за горадам Нясьвіжам злучаўся з Наваградzkім паветам, які па сваёй глебе й складзе жыцьця насельніцтва ў значнай ступені зъяўляўся працягам Случчыны. На поўначы слуцкія палі ўпіраліся ў лясы й балоты Ігуменскага (Чэрвеньскага) павету. На ўсходзе ўжо ў 10 км ад гораду Слуцку пачынаўся Бабруйскі павет, які абапал старой шашы на працягу больш як 120 км цягнуўся да павятовага гораду Бабруйску. У Слуцкім павеце налічвалася да 600 вёсак, 12 мястэчак і заштатны горад Нясьвіж.

Аўтар гэтага нарысу, які быў апублікованы ў 1953 г. у газэце "Бацькаўшчына" (Мюнхен) пад псэўданімам В. Будзімер,— вядомы ў эміграцыі беларускі нацыянальны дзяяч і гісторык Сымон Кандыбовіч-Кэбун (1891–?) член палітычнага таварыства "Старыня". Слуцкі павет Менскай губэрні

5 Слуцкъ. Видъ съ моста.

Sluck. Widok z mosta

Слуцак. Агульны выгляд з моста цераз р.Случ. Фота С.Юхніна. 1910-я г.

Пры такім адміністрацыйным падзеле мелася на ўвазе толькі захаваць цэласьць і аднастайнасьць паверхні зямлі. У разылік ня прымалася ні звычайнае эканамічнае імкненне насельніцтва да пэўных гандлёвых цэнтраў, ні агульныя інтерэсы жыхарства. Такі падзел выклікаў шмат непатрэбных клюпатаў і цяжкасцяў. Насельніцтва вёсак Бабруйскага павету, якія знаходзіліся ў 10–15 км ад Слуцку, прымушана было пры патрэбе ехаць больш за 100 км у той павятовы горад Бабруйск. З паўночнае часткі Случчыны, якая знаходзілася ў 20 км ад Слуцку і належала да Ігumenскага павету, пры адсутнасьці ў той час сродкаў сувязі і дарог, па балотах і гацах насельніцтва было вымушанае цягнуцца за блізкі съвет у далёкі й глухі павятовы цэнтр Ігumen (Чэрвень), на што трэба было патраціць добры тыдзень часу з фирманскаю.

Рэвалюцыя ўнесла шмат зьменаў і ў адміністрацыйны падзел. Самаю нечаканаю і трагічнаю зьменаю для нашага краю была змена паветаў на бывшых членах Рэспублікі Беларусь.

Драўляная званіца царквы Раства Хрыстовага ў Слуцку.
Пабудаваная ў 1762 г. Фота С.Юхніна.

татам паміж савецкай Расеяй і Польшчай. Трактат падзяліў Беларусь, а разам і Случчыну на дзве часткі паміма волі й згоды народу. Шэраг заходніх воласцяў адышоў да Польшчы, а астальная большая частка ўвайшла ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Палітычнае й эканамічнае жыцьцё расьсечанага жывога арганізму, які вякамі рос і злажыўся ў вадзінае цэлае, прымушана было ісьці і панура разьвівацца па чужых шляхах, не адказваючы ідэалам і жаданьям беларускага народу. Жыцьцё аднаго народу накіроўвалася варожаю воляю чужынцаў з Захаду і Ўсходу.

Млын каля Нясьвіжу (адразу за Слуцкай брамай). Канец XIX ст.

наваньне. Паветы й губэрскі адміністрацыйны падзел былі зыліквідаваныя, на месцы каторых былі ўтвораныя раёны й акругі. Замест Слуцкага павету паўстала акруга ў складзе сямі раёнаў: Слуцкага, Капыльскага, Чырвонаслабодзкага (Вызьнянскага), Старобінскага, Грозаўскага, цэнтар якога пасля быў перанесены ў Грэск, Любанскага й Старадароскага. Два апошнія раёны былі далучаныя да Слуцкай акругі з Бабруйшчыны, Старобінскі раён часткова быў узбуйнены за кошт Палесься, а Грозаўскі — за кошт Ігуменшчыны. Аднак ужо ў 1927 г. Слуцкая акруга была зыліквіданана яй падзеленая паміж Менскай і Бабруйскай акругамі. Пасля другой сусветнай вайны Саветы правялі новы адміністрацыйны падзел: БССР была падзеленая на 12 вобласцяў. Згодна гэтаму падзелу Случчына ўвайшла ў склад Бабруйскай вобласці, за выключэннем заходніх часткаў, якія была ў складзе Польшчы, а пасля прылучэння Заходній Беларусі да БССР яна ўвайшла ў склад Баранавіцкай вобласці. Гэтым падзелам для Случчыны створаны непатрэбныя цяжкасці. Случчына ніколі ня мела

Слуцак. Уезд у горад з паўднёвага боку. Фота С.Юхніна. 1910-я гг.

ная частка краіны — Капыльскі і Грэскі раёны знаходзяцца ў 150 км ад Бабруйску, у той час як ад Менску ўсяго каля 90 км.

Паверхня Случчыны пераважна роўная, з урадлівой глебай і мала перасякаеца ўзгоркамі. Толькі ў паўночнай частцы праходзіць ведамы водападзел паміж басейнамі Балтыцкага й Чорнага мораў. Водападзел выходзіць зь Ігуменшчыны й падыходзіць да мястэчка Грозава, якое знаходзіцца на поўначы ад Слуцку ў 21 км. Водападзел у выглядзе пладавітых узгоркаў праходзіць праз мястэчка Капыль, падыходзіць к мястэчку Клецку і далей пераходзіць у Наваградчыну. Водападзел падымаецца да 236 мэтраў, а на самым высокім месцы дасягае 300 мэтраў.

Клімат Случчыны надзвычайна спрыяльны. Лясы з поўначы і ўсходу затрымліваюць халодныя вятры, а з захаду яны нясуць цяпло Гальфштрому. Блізкасьць палескіх нізінаў упłyвае на стварэнне ўмеркаванай вільгаці. Ападкаў тут дастаткова, засушлівых гадоў амаль ня бывае. Наагул клімат Случчыны прыемны й здаровы для чалавека.

ляюца прытокамі Прыпяці. Славуты беларускі Неман на невялікай адлегласці левым сваім берагам каля мястэчка Пясочнага датыкае Случчыну. Ён як-бы ўшаноўвае сваім прывітаньнем далёка знаную Случчыну і потым, забраўшы ў Пясочным першыя плыты, далей набірае моцы й сілы, нясе свае прыгожыя воды ў Наваградчыну і далей аж да самага Балтыцкага мора. Буйнейшая з рэчак Случ пачынаецца на ўзьбярэжжы балотаў Ігumenішчыны і збліжаецца з левым прытокам Нёману Лошаю. Случ сваімі невялікімі водамі абмывае горад Слуцак, перасякаючы ў 4 км ад гораду старую шашу. За Слуцкам рэчка мае невялікі ўхіл улева, падыходзіць пад багатае мястэчка Пагост, далей праходзіць праз раённы цэнтар Старобін. Далей за Старобінам Случ прымае з правага боку балоцістую рэчку Морач, якая пачынаецца з узгор'я водападзелу каля мястэчка Капыль. За Старобінам Случ без асаблівых выгінаў ціха нясе свае досыць значныя воды праз балоты Палесься і упадае ў Прыпяць. У даунейшыя часы па Случы аж да самага Слуцку на лайбах і дубох перавозіліся розныя грузы. Зьнішчаныя лясы забралі з сабою і частку вады ў Случы. У трыццатых гадох рабіліся спробы перавозіць грузы па Случы на лайбах з Старобіншчыны, скарыстоўваючы конскую цягу на топкіх берагох рэчкі. У заходній частцы Случчыны працякае рэчка Лань. Яна таксама бярэ пачатак з узгор'я водападзелу каля вялікай вёскі Лань, якая знаходзіцца ў 5 км ад Нясьвіжу. На Случчыне ёсьць некалькі нязначных вазёраў. Тры возеры знаходзяцца каля Нясьвіжу. Два зь іх непасрэдна абмываюць замак Радзівіла, а трэцяе пад назвай Паненскае недалёка ад Нясьвіжу ўпрыгожвае зноў-жа ўладаньні Радзівіла ў маёнтку Альба.

Вялікія балоты ў цэнтры Случчыны адсутнічаюць. Яны сустракаюцца на ўзьбярэжжах павету ды па берагох рэчак. Адно такое балота Люцень займае прастору каля 150 км² і знаходзіцца каля рэчкі Морач. У рэчках і азёрах Случ-

лесьсі даўней лавілася многа яршоў, якія ў пост дастаўляліся на Слуцкі рынак нанізаныя на поўаршынныя калкі і прадаваліся заўялымі. Яршы, нанізаныя на калочкі, называліся мёткамі і пры продажу меркаю была мётка, а не вага.

Яшчэ ў часы першай сусветнай вайны былі высечаны невялікія прасторы лясоў, якія пракідаліся сям-там па Слуцкай раўніне, а ў рэвалюцыю яны зусім былі дакананыя. Прыемным выключэннем зьяўляеца паўдзённа-заходняя частка Случчыны. Там дзе-нідзе яшчэ захаваліся невялікія лістовыя або яловыя зарасьнікі сярод пышных палёў. Даўней на поўнач яны пераходзяць у вялікія лясы на адлегласці 30–35 км ад Слуцку. Такім чынам палявая Случчына зьяўляеца ўкаранаваная лясным вянком з поўначы, усходу й паўдня.

З захаду на ўсход Случчыну перасякае старая шаша, якая лучыць Варшаву зь Петраградам і Маскою. Шаша праходзіць у Случчыне праз мястэчка Ляхавічы, Слуцак і далей на Бабруйск. Да першай сусветнай вайны гэта была адзіная добра ўтримліваная дарога. Яна амаль ня мае паваротаў да шасэйнай станцыі Амухавічы. На гэтай шашы праз кожныя 18–20 км былі спэцыяльныя тыповыя каменныя будынкі-станцыі, у якіх былі памешканы для праяжджающих і стайні для коней. Да першай сусветнай вайны па шашы раз у суткі правозілася пошта. Па гэтай шашы аж да 1910 г. для перавозу пасажыраў зь Ляхавічаў праз Слуцак і далей хадзілі старасьевецкія дыліжансы, запрэжаныя чацверыком коней. Дыліжансы былі замененыя непаваротлівымі аўтобусамі, якія курсавалі ад Слуцку на захад да чыгункі Баранавіцкага вузла і да чыгуначнай станцыі Старая Дарога на ўсход ад Слуцку. Прыкладна ў 1935 г. Слуцак быў злучаны зь Менскам на працягу 110 км таксама шасэйнаю дарогаю. У паўдзённай частцы Случчыны пабудаваная добрая гравійная дарога, якая лучыць раённы цэнтар Чырвоную Слабаду (Вызну) праз мястэчка Пагост зь

Сяляне в.Лучнікі Слуцкага павету. Фота С.Юхніна. 1910-я г.

дарогамі Слуцак звязаны таксама зь мястэчкамі Грэскам, Грозавам, Капылём, Старобінам і Ўрэччам. Праходзіць праз Случчыну і стary гасьцінец. З захаду ён ідзе з Наваградчыны і празь Нясьвіж, Цімкавічы, Раманава (Леніна) у недалёкай адлегласці на захад ад Слуцку перасякае старую шашу, праходзіць ваколіцамі Слуцку з паўдзённага боку і далей празь мястэчка Ўрэчча пераходзіць на абшары лясной і балоцістай Бабруйшчыны.

Пры сучасным становішчы гэтая гасьцінцы страцілі сваё прызначанье. Для перавозкі грузаў у разводзьдзе яны ня прыгодныя, грунт іх мяккі, бо адсутнічае каменнае покрыцце дарогі. Тым ня менш наш народ спрадвеку любіў і па сяньняшні дзень захаваў любасьць да гэтых прасторных, широкіх і прыгожых гасьцінцаў-дарогаў, паабапал якіх зь небам гавораць векавыя бярозы. Людзі ахватней па іх ездзяць, чымся па шашы, асабліва ўлегцы: не трасе, не грукаціць, каню лягчэй ступаць і калёсы ня б'юцца. Гасьцінцы-дарогі выклікаюць у людзей задумлівасць і ціхую тугу збічным папёчім чалавечніцам. Не падымае чашчу беспа-

Сенажаць паміж вёскамі Бронавічы ды Лучнікі Слуцкага павету.
Фота С.Юхніна. 1912 г.

рускія пісьменьнікі аддалі ім сваю паэтычную даніну, адлюстраваўшы ў іх свае думкі-настроі. Зусім цяпер закінуты гасьцінец, які даўней звязваў Слуцак зь Менскам. Караваны балаголаў днём і ноччу адвозілі дары багатай краіны ў Менск, а адтуль везьлі розныя тавары, павольна варочаючыся ў Слуцак. Такі рэйс забіраў ня менш аднаго тыдня часу. Гэтым жа шляхам з Случчыны дастаўлялася жывёла на менскія бойні. Толькі ў вапошні год першай сусветнай вайны Слуцак убачыў чыгунку, якая была працягнутая із станцыі Ўрэчча. Чыгунка, якая звязвае Слуцак, зьяўляецца адгаліненiem, праведзеным із станцыі Асіпавічы Лібава-Роменскай чыгункі. Яна лучыць Менск з Украінай. Згодна з Рыскім трактатам, Саветы ня мелі права праводзіць чыгункі к самай мяжы з Польшчай. За год да другой сусветнай вайны яны знайшлі з гэтага выйсьце: чыгунка із Слуцку была праведзеная да пагранічнага мястэчка Цімкавічы, дзе былі размешчаныя буйныя часьці пагранічных войскай. Прымежная чыгуначная станцыя атрымала назуву Слу-

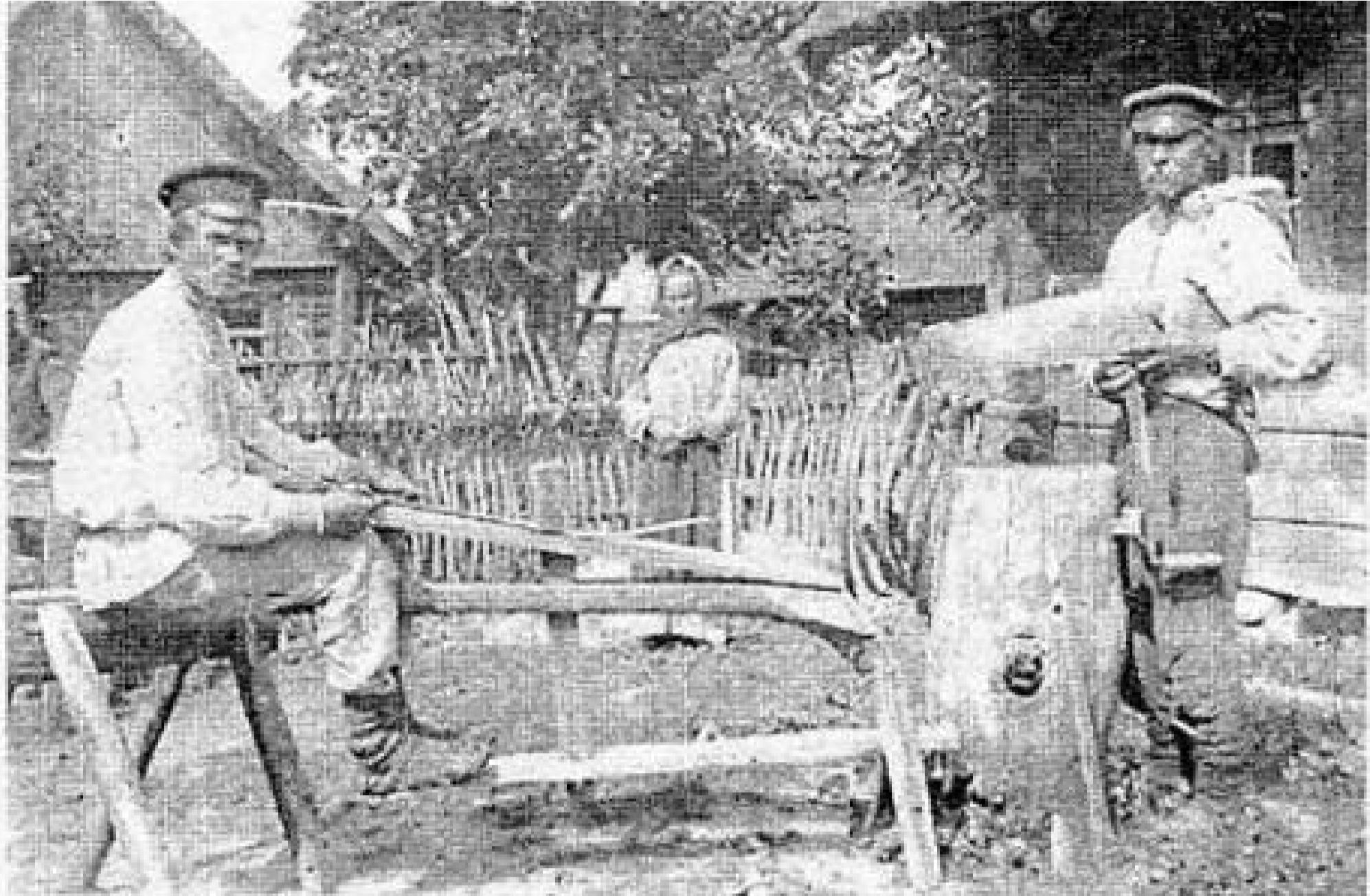

Сяляне в.Лучнікі падчас веснавое сяўбы. Фота С.Юхніка. 1923 г.

Пасьля заняцьця Саветамі Заходняй Беларусі зь Цімкавічаў чыгунка была працягнутая аж да Баранавічаў.

ЗАНЯТКІ НАСЕЛЬНІЦТВА

Случчына заўсёды была забясьпечаная ўстойлівым ураджаем. Калі здараюцца рэдкія выпадкі слабейшых ураджаяў зернявых збожжавых культур, то гэты хіб пакрывае добры ўраджай бульбы. Гападовак на Случчыне ня бывала. Тут вельмі добра родзіць пшаніца-зімка, жыта, ячмень, проса, авёс, лён і бульба. Грэчка сеецца толькі на ўскраінах павету, на землях больш лёгкіх, пяшчаных. Грэчка ня любіць тлустых слуцкіх земляў. Добрыя ўраджаі тут дае махорка, памідоры, цукровыя й кармовыя буракі. На Случчыне яшчэ ў пачатку гэтага стагодзьдзя ўжо шырака было распаўсюджана сеянне кармовых траваў; тут добра родзіць канюшына, цімафейка, сэрадэля, віка. Тут сенажаці ў бальшыні мурожныя, сухадольныя з слабымі

Сяляне в Куртынавічы Слуцкага павету Адам ды Міхась Татарыновічы. 1912 г.

плошчы сенажацяў у 118658 дзесяцінаў у Слуцкім павеце сялянам належала менш як 40%, а апошнімі 60% карысталіся абшарнікі. Недастатковая забясьпечанасць сялянскіх гаспадарак сенажацямі штурхала іх на ўзмоцненае развіцьцё кармовых траваў і караняплодоў. Бяднейшае зямлёю сялянства ў пошуках сена брала плошчы сенажацяў у абшарнікаў на частку, гэта значыць за ўсю працу па ўкосу, сушцы й дастаўцы сена ў селішча сяляне атрымлівалі сабе толькі чацвертую або навет пятую частку валавога ўкосу, астальныя долі браў абшарнік. Шукалі сенажацяў случчакі далёка на палескіх балотах. На жаль, на Случчыне ў тых часы не дадумаліся яшчэ прымяняць угнаенія сенажацяў, што ня толькі павышала-б ураджай, але й якасць траваў. Рэвалюцыя таксама ня ўнесла палепшання ў становішчы бяднейшага сялянства на Случчыне. Слуцкі павет стаў адным з самых багатых па ліку саўгасаў, гэтых нямілых твораў савецкай улады.

Як відаць, на Случчыне ўмовы для развіцьця

~ ОГОРОДЫ СОТРУДНИКОВ СЛУЧКОГО ЦЗЧ ~

Тытунёвая дзялянка жыхара Слуцку Жарбутовіча. 1922 г.
Вышыня тытунёвых съёблаў дасягала ад 3 да 4 аршынаў.
Кожная расыліна давала ад 18 да 22 тытунёвых лістоў,
даўжыня якіх дасягала ад 12 да 18 вяршкоў.

Перашкодаю гэтаму была абмежавана сенажацяў. Аднак случчакі ў жывёлагадоўлі ўзялі кірунак разьвіцьця буйнай рагатай жывёлы ня колькасцю, але якасцю. Малочная жывёла ў сялянства была мясцовай беларускай пароды з значнай прымешкай швіцкай пароды. Гэтая парода на Случчыне добра прывілася. Швіцы былі больш устойлівымі, чымся галяндаркі, якія склонныя былі да захворвання сухотамі. Случчакі трymалі не "хвасты", а добрых малочных кароў, таму ў сялянскіх гаспадарках зусім ня рэдка можна было сустрэць кароў зъ дзённым удоем 20-

Спушкі юрмаш. Пачатак ХХ ст.

Конегадоўля ў сельскай гаспадарцы Случчыны займа-
ла выдатнае месца. Канюшына, мурожнае сакавітае сена,
добрая ўраджай аўса стварылі спрыяльныя ўмовы для га-
доўлі коней на продаж, а ня толькі для собскага карыс-
тання. Найбольш распаўсюджанаю пародаю былі цяжкія
ардэны, якія больш падыходзілі для працы на слуцкіх зем-
лях. Аднак былі аматары й гадоўлі лёгкай расавай пароды.
Расавыя пароды з Случчыны вывозіліся і ў значнай ступені
ішлі на патрэбы кавалерыйскіх вайсковых частыц. Цэнт-
рам конегадоўлі, асабліва лёгкіх расавых пародаў, была
Семяжоўская воласць. Нядрэнныя коні гадавалі ў Чарна-
губаве Капыльскага раёну, у Бокшыцах, у хутарох каля
мястэчка Пагосту й іншых. Вырошчванье конскага малад-
няку ў гаспадарках, навет ніжэй сярэдніх, было добрый
прыбытковай крыніцаю. Апрача практычнага значэння,

ках Слуцкі павет забіраў першыя ўзнагароды. Не выпадкова таксама ў часы раззвіцьця НЭПу і ў Маскве на сельскагаспадарскай выстаўцы семяжоўскі жарабец заняў другое месца.

Багатыя ўраджаі бульбы, дастатак збожжа з даўных часоў стварылі надзвычайна спрыяльныя ўмовы для съвінагадоўлі на Случчыне. У старыя часы па вёсках хадзілі агенты купцоў-съвінабояў — гэтак іх звалі на Случчыне,— якія абзадачвалі адкормленых вепрукоў, давалі задатак і вызначалі час і месца дастаўкі тавару. Самым першым ліхам для съвінагадоўлі гэта былі крупчакі, якія прыносялі вялікія страты для мясцовых гаспадарак. Мясцовыя патрэбы для збыту адкормленых съвіней былі абмежаваныя, таму гэты тавар звычайна закупляўся ў Нямеччыну і Варшаву.

На Случчыне шырока было развітае садоўніцтва. Вёскі й хутары танулі ў зелені садоў і дрэваў. Якуб Колас у сваёй "Новай зямлі" гэтак апісвае прыгожую й багатую Случчыну:

Прад імі Случчына ляжала,
Старонка міла і багата.
Народ, відаць, жыў панавата,
Прынамсі, добра і заможна.
Па ўсім гэтым судзіць можна:
Па ветракох, такіх удумных,
І па абрежах, гэтих гумнах,
Па старасьвецкіх азяродах,
Па гарбузох на агародах,
Па тытуну і па садочках,
Дзе хаты ніклі, бы ў вяночках.
А тыя ліпы ці таполі!
Такіх ня бачылі ніколі:
Развіслы, тоўсты, сакавіты,
Гамоняць зь небам — паглядзі ты!

Зямля, брат, сілы многа мае —

Такія вежы выганяе!

А роўнядзь, роўнядзь! як далоні!

Ня ўсе случчакі мелі прамысловыя сады, аднак амаль кожная гаспадарка мела хоць невялікі садок, які задавальняў патрэбы сям'і. У садох высьпявалі самыя разнастайныя сарты яблыкаў, грушаў, сыліваў, вішняў, парэчак, а апошнімі часамі разводзілася таксама шмат трускавак. Сустракаюцца тут самыя раннія сарты духмяных яблыкаў, алівак, якія ўжо ў канцы ліпеня высьпяваюць і служаць вясковай моладзі, бо старэйшыя людзі, асабліва жанчыны, прытым калі ў сям'і былі памёршыя дзеци, да Спасу ўстрымліваліся ад ужыванья яблыкаў. У садох Случчыны знайдуцца самыя ўстойлівыя і доўгатрывальныя сарты яблыкаў, якія тут называюць цыганамі, бо яны амаль чорныя. Цыганы заходаюцца аж да новага ўраджаю, маюць добры й прыемны смак. З вонкавага выгляду, смаку й араматнасці высокую славу таксама мае і слуцкая антонаўка. Слуцкія грушы з гледзішча на сваю якасьць не саступаюць нават лепшым паўдзённым сартом, гэта — ранняя спасаўка, сапежанка, вынёўка й розныя бэры. Але больш усяго случчакі ганацаца сваю цудоўнаю "слуцкаю бэраю". Такі і ёсьць чым і ганарыцца. У гэтай грушы як-бы адбілася ўся Случчына: яе багатыя магутныя сокі зямлі, прыемны клімат і ўпартая праца слуцкіх садаводаў.

Слуцкая бэра духмяная, прыемна-сакавітая, мае непараўнаныя смакавыя якасьці, яна ў роце павольна расстае, пакідаючы на доўгі час вельмі прыемнае пачуцьцё і смакавае задавальненьне. У чалавечы арганізм бэра ўносіць бадзёрасць і асалоду, чым стварае добры настрой. На гэтую грушу быў заўсёды вялікі попыт, яна заўсёды была каштоўным упрыгожаньнем сталоў арыстакратаў і прыемным пачастункам у хаце сялянскай. Адзін случчак любіў

Сялянкі з Мядзьведзічы. Пачатак XX ст. З этнографічнага збору былога Менскага царкоўнага гістарычна-археалагічнага камітэту.

давялося быць у Пецярбурзе. Зайшоўшы ў вадну фруктовую краму на Неўскім праспэкце, ён заўважыў прыгожыя груши з надпісам: "Слуцкія бэры". Случчак ня мог устрымацца, каб у сталічным Пецярбурзе ня даць перавагі грушам з сваёй зямлі і папрасіў адважыць яму два фунты слуцкай бэры. Як-жа ён быў зьдзіўлены, калі яму прышлося заплаціць у два разы даражэй за сваю зямлячку-грушу, чымся за найлепшыя сарты крымскіх грушаў. Так ён даведаўся аб высокай вартасці слуцкай бэры. Яшчэ больш прасякся павагай да сваёй бацькаўшчыны і з гонарам раскрадаў пра гэтую землю ў Пецярбурзе. Праз плея статы-

Сялянка в.Лучнік Кацярына Барткевіч. Пачатак ХХ ст. З этнаграфічнага збору былога Менскага царкоўнага гістарычно-археалігічнага камітэту.

стычных звестак яшчэ да першай сусветнай вайны з Случчыны вывозілася фруктаў больш, чым на 25000 залатых рублёў.

Прамысловае гародніцтва ў мінуўшчыне на случчыне развівалася галоўным чынам толькі ў мястэчках. Нягледзячы на добрыя гароды ў сельскай мясцовасці гародніна вырошчвалася ў межах патрэбы гаспадаркі. А гуркі й капуста на зімовую засолку ў бальшыні закупліваліся ў месцовых агароднікаў. Сяляне ня лічылі патрэбным траціць час на гэтую справу. І ў запрауды, пры адсутнасці буйных

дзе, асабліва пасьля правядзення калектывізацыі. Кожны год у Случчыну прыяжджае многа розных агентаў, асабліва зь Петраграду, для контрактациі гуркоў, памідораў, капусты, раннія скарасьпелай бульбы. Агенты канкуравалі паміж сабою, давалі прэміі старшыням калгасаў, каб даставіць што-небудзь галодным работнікам і службоўцам. За гародніну добра плацілі, а раннія скарасьпелая бульба ў выкананыне бульбапаставак запічвалася ўдвая. І ў запрауды, з калгасаў Случчыны гародніны вывозілася вельмі многа, асабліва памідораў, гуркоў, капусты і раннія бульбы.

Случчакі ахвотна займаліся пчалаводствам. Хоць лясоў тут і мала, затое канюшына ды іншыя травы на палёх і сенажацах пахучыя і мёданосныя. Пры патрэбе случчакі-пчаляры ўмелі стварыць умовы для добрай узяткі пчале. Яны зналі мёданосныя травы і сеялі іх для сваіх пасекаў. Яшчэ да рэвалюцыі на Случчыне ўжо рэдка сустракаліся пасекі з калоднымі вульлямі. Пераканаўшыся ў перавагах усяго новага, што паляпшала справу, было больш выгодным, случчак ахвотна раззвітваўся зь нерэнтабельным вульлём-калодай, заменываючы яго Даданаўскім рамовым або вульлём іншай систэмы. І з другіх прычынаў у Слуцкім павеце раззвівалася пчалярства. Случчакі-гаспадары добра разумелі, што пчолы спрычыняюцца да цвіцення садоў, гародаў і некаторых палявых культураў. Яшчэ ў старыя часы на кірмашох Случчыны прадавалася мёду й воску больш за 20000 залатых рублёў у год. Да першай сусветнай вайны былі ўжо ведамыя пчалаводы, якія ў расфасаваным выглядзе прадавалі мёд ліповы, верасьнёвы, грэчны і г.д.

У гаспадарцы селяніна, асабліва той, якой распара-джалася жанчына, значную частку складала птушкаводства. Не адзін дзясятак яек з гаспадаркі ішоў на абмен за найпатрабнейшыя рэчы: іголкі, ніткі, гузікі, аплікі, запалкі,

Беларуска ў нацыянальным строі:
в. Семежава Слуцкага павету. 1929 г.

зьбіраліся або выменьваліся на вышэй паказаныя рэчы. Вясною яйка займала важнае месца ў асартымэнце страў на сънеданьне. Курэй разводзілася многа, і яны былі танныя. Вадаплаўнай птушкі менш разводзілася на Случчыне, што тлумачылася адсутнасцю вялікіх рэчак і азёр з выгнанамі. Шырокая распаўсюджана была на Случчыне японская гусь. Гэтая парода гусей абыходзіцца без вадаёмаў, мае доўгую шыю, а на галаве тырчыць шышак. Случчакі любілі разводзіць гэтую птушку, бо з двара яна нікуды ў шкоду ня лазіць, хоць слаба паддаецца адкорму, затое нясе многа яек, якія выкарыстоўваюцца на розныя съя-

рактару і ставіла за мэтую, каб у гаспадарцы была аўчына на кожух, сукно на зімовую адзежу, а таксама суконная нітка для ткання прыгожых коўдраў. Для ўсяго ў гаспадарцы шэрсьць патрэбная, і з-за гэтае патрэбы прыходзілася трымашь і авечак. Аднак шырокая авечкагадоўля патрабавала ў зімовы час шмат сена, прытым мурожнага, з рознымі лісточкамі. З гэтае прычыны вялікіх авечых стадаў на зіму случчакі ў гаспадарцы ня трымалі.

Случчына — краіна сельскай гаспадаркі, таму і прамысловасць тут ня мела шырокага і разнастайнага развіцьця. Квітнела толькі сьпіртакурная прамысловасць. Амаль у кожным больш-менш значным маёнтку працаваў бровар. Вялікія плошчы ў маёнтках засяваліся бульбаю, якая пераганялася на сьпірт, ды яшчэ да бульбы часта даваўлялася збожжа. Не прападала пры браварох і брага, якая была вельмі добрым кормам для буйнай рагатай жывёлы. Прамыслоўцы пры браварох адкормлівалі сотні вялізных палескіх валоў на ўбой. Сьпіртакурная прамысловасць прыносіла абшарнікам бястурботны прыбытак. Збыт сьпірту па выгаднай цане быў забясьпечаны, бо яго закупляла дзяржава. Вось-жа з гэтае прычыны абшарнікі і ня імкнуліся будаваць іншых прадпрыемстваў. Ня было на Случчыне ні крухмальных, ні сушильных заводаў для садавіны й гародніны, ні іншых прадпрыемстваў для перапрацоўкі й кансервацыі прадуктаў сельскай гаспадаркі.

У нязначнай частцы маёнткаў было добра пастаўленае сыраварэнне. Зробленыя паводле рэцептаў галіндзкіх сыравараў, тоны сыру адпраўляліся з Случчыны на Захад і ў Варшаву. У часы НЭПу на Случчыне шпарка развівалася сельскагаспадарская каапэрацыя, у прыватнасці — малочныя таварысты, якія случчаком асабліва падабаліся. Але калектывізацыя ўсе гэтыя мерапрыемствы перачыркнула.

Для перапрацоўкі збожжа ў павеце працавала некалькі добрых млыноў-паравікоў. Фактычна гэта былі камбінаты.

навет гатарныя станкі для расьпілоўкі дошчак. Гэтыя камбінаты былі вельмі зручнымі прадпрыемствамі, прыбытковымі для сельсінкаў і выгоднымі й карыснымі для насельніцтва.

Нягледзячы на абмежаванасць лесаматарыялаў на Случчыне, ягоную дарагавізу і вялікія кошты на дастаўку, будынкі ў вёсцы былі выключна драўляныя. Некаторым выключэннем была частка маёнткаў. А між іншым тут, на Случчыне, як нідзе, ёсьць і была поўная магчымасць для шырокай вытворчасці цэглы і чарапіцы. Гліна на ўсёй Случчыне сустракаецца ў неабмежаванай колькасці. Вакол мястэчка Грэск, Грозава і ў Капылі сустракаюцца паклады вапны. Аднак апрацоўка вапны вялася саматужным спосабам і не давала патрэбных вынікаў. Савецкі рэжым пакідаў Случчыну, як і папярэднія акупанты, выключна крайнай сельскагаспадарскай сырэвіны.

СЯЛЯНЕ СЛУЧЧЫНЫ

Паводле гусьціні насельніцтва Случчына займала першае месца на Беларусі. У 1914 годзе тут на адзін квадратны кіляметар прыпадала 60 чалавек сельскага насельніцтва. На Случчыне, як ведама, — няма буйных гарадзкіх паселішчаў ні прамысловых асяродкаў, таму гусьціня насельніцтва тлумачыцца эканамічным становішчам краіны.

У дарэвалюцыйныя часы на Случчыне налічвалася 82,2% беларускага насельніцтва. Гарады й мястэчкі пераважна былі заселеныя жыдамі. Случчакі надзеленныя лепшымі рысамі нашага народу. Яны рослыя, прыгожыя тварам, настойлівыя ў працы, ініцыятыўныя і ня любяць пакладацца на шчасльівы выпадак або на другіх, у цуд яны ня вераць, пры самых складаных абставінах і неспрыяльных умовах жыцьця даюць сабе самі раду. Случчакі маюць гонар і пачуцьцё чалавечай горнасці, яны шчырыя сыны сваёй бацькаўшчыны. Яны неахвочыя на рызыкоўныя і неправе-

і іхнью рашающую ролю ў жыцьці. Адсюль ведамае ўмкненне да асьветы і ўпартасць да ўладання вышынямі ведаў. У гады развалу ўсяго прывычнага ладу, нястачаў, крызысаў, у часы розных акупацыяў, пераменаў уладаў у выніку ваенных дзеянняў случчакі не адракліся ад ганаравага абавязку за ўсялякую цану не перарываць і не прыпыняць асьветы моладзі. Яны не паддаліся часовым настроям нясьведамых адзінак, якія спасыпаліся на выпадкі, калі высокаасвечаныя асобы ў гэтыя ліхія гады часам сядзелі бяз хлеба. Таму толькі высокай съведамасцяй случчакоў тумачыцца той станоўчы факт, што ўсе пачатковыя школы працавалі нармальна, будучы на ўтриманні насельніцтва. Захаваліся і з поўнай нагрузкай працавалі таксама й сярэднія школы. Больш таго, колькасць іх усьцяж павелічалася. У Слуцку, апрача раней існуючых дзіўюх гімназіяў, была яшчэ адчыненая беларуская гімназія, якая надзвычайна паспяхова развівалася. Адчыненыя былі дзіве гімназіі ў Нясьвіжы і прагімназія ў мястэчку Ўрэчча. Сярэднія школы былі перапоўненыя сялянскай моладзьдзю і мелі раўналежныя класы. Каб толькі моладзь вучылася, бацькі-сяляне на ўскраінах гораду або ў бліжэйшых вёсках знаходзілі кватэры і прыстасоўвалі іх для жыцьця й прыгатаўлення лекцыяў: прывозілі свой матарыял, складалі печы і камінкі, дастаўлялі апал і ўсмал для асвятлення, бо газы дастаць у тых часы ня было магчымасці. Харчаваліся тым, што бацькі прывозілі з дому. Так і вучыліся, канчалі гімназіі, камэрцыйную школу ды съпяшаліся папасьці ў вышэйшыя школы.

На Случчыне рухаючаю сілаю культуры й прагрэсу, носьбітамі ідэяў незалежнасьці і вольнасьці беларускага народу была перадавая інтэлігенцыя, якая выйшла зь сялянства, з народу. Сваімі собскімі сіламі і сродкамі, без мэцэнатаў і апекуноў случчакі з ахварнасьцю, съмеласцю і рашучасцю пракладвалі новыя шляхі-дарогі для лепшай

слова, дала паэтаў і пісьменнікаў, настаўнікаў і аграномаў, дактароў і інжынэраў. Гэта быў вынік таго культурнага руху, які ўзынік на Случчыне яшчэ ў другой палове мінулага стагодзьдзя. У часы царскага рэжыму настаўніцкія сэмінары, інстытуты, невялікая колькасць агранамічных школаў і іншыя навучальныя ўстановы, да якіх была дапушчаная сялянская моладзь, былі ўкомплектаваныя ў значнай меры случчакамі. Слуцкі павет быў пастаўшчыкам сельскай інтэлігенцыі на ўесь г.зв. "Западны край".

У савецкія часы ў аудыторыях тэхнікамаў і вышэйших навучальных установаў першае месца займалі случчакі. Уся гэтая культурная сіла працавала ў дзеіла на карысць свайго народу. Сваімі духовымі багацьцямі яны несілі найкаштуюнейшы ўклад у справу нацыянальна-вызвольнага руху на Беларусі. Бальшыня зь іх за сваю дзейнасць загінула ў савецкіх канцэнтрацыйных лягерох халоднага Сібіру, аднак іхная праца не пропала дарма, а памяць аб іх ніколі ня будзе съцертай сярод беларускага народу.

Случчанкі-жанчыны таксама надзелены высокімі фізычнымі й маральнімі якасцямі. Яны прыгожыя, вясёлыя, шчырыя, добразычлівыя, ветлівыя й гасцінныя. Яны ахайнія пры ўтриманні хаты, дзяцей і ўсёй сям'і. Як працавітыя пчолы, яны першымі пачынаюць працу ўны дзень сялянскай сям'і і апошнімі яго канчаюць. Спагадлівыя да сваіх суседзяў і да ўсіх пакрыўджаных лёсам. Случчанкі заўсёды памагаюць, чым могуць, усім тым, каго сустрэне нядоля, хвароба, калецства. Прырода надзяліла іх здольнасцямі да высакаякаснага майстэрства ў жаночых працах.

Будынкі ў вёсках Случчыны выключна драўляныя. Некаторым выключэннем ёсьць гарады ды вялікія мястэчкі. Сялібы кампактныя і нераскіданыя, бо кожны ласкун зямлі цэніцца і скарыстоўваецца. Кажная рэч павінна мець сваё месца. Вокнамі на вуліцу і на свой двор стаіць на сялібе чысьценькая хата пад саламянай страхою. Пад вокнамі хаты

іх многа навет на градах у агародах. К сонцу садзіцца многа і сланэчніку. Хаты ў бальшыні будуюцца на дзве палавіны: на аднэй жыве сям'я, а другая чыстая, каб можна было прыняць чужога чалавека. Там-жа, на чыстай палавіне, у часы канікулаў памяшчаюцца і дзеці-вучні. За хлявамі знаходзяцца гароды. На другім баку вуліцы, калі дазваляе месца, далёка наводшыбе стаіць адзінока гумно. Вакол гумна, якое звычайна тут называецца прыгуменем, засаджаны сад. Тут-же знаходзяць месца і пчаліныя вульлі. Супраць хаты, калі дазваляе шырыня сялібы, ёсьць яшчэ невялікі гародчык, дзе звычайна садзіцца гародніна, патрэбная на скорую руку, ды ў ім яшчэ высьпяюць высадкі. У бальшыні гаспадарак на сялібе асобна ад іншых будынкаў ёсьць яшчэ сывіран для спрату збожжа, сала, мёду і іншых каштоўных рэчаў у гаспадарцы.

Усё на Случчыне было добра: зямля ўрадлівая, людзі ветлівыя. Не дарма-ж шукальнікі лепшага жыцьця, чымся панская служба, шукальнікі "новай зямлі" Міхал і Антось з "Новай зямлі" Якуба Коласа, трапіўшы зь берагоў прыгожага Нёману ў славутую Случчыну, былі захопленыя ўрадлівымі землямі і, прыемна зьдзіўленыя, адзначалі:

— Эх, брат, зямля: ўміраць ня трэба,
Не пашкадуе табе хлеба.
Усё прыцягала іх увагу:
Ці стрэнуць родную сярмягу —
І людзі простыя так ветлы,
І погляд добры і съветлы
Так да душы і пранікае
І сэрца цешыць і ласкае,
Ці хутарочак пападзецца,
Ну, як знаёмы, усміхнецца!
Ці гэта вёска зь ветракамі
І з прыдарожнымі кръжамі,—

Бы тая блізкая радня.

У бальшыні тут вёскі вялікія, а сабліва каля самага Слуцку. Выключэньнем былі вёскі, якія ўсьпелі разьбіць на хутары, або пакупнікі маёнткаў, гаспадары якіх авшарнікі з прычыны дрэннага гаспадаранья або церазъмерна вясёлага жыцьця прымушаныя былі кідаць маёнткі й перадаваць іх у больш гаспадарскія руکі. Такія пакупнікі сяліліся невялікімі пасёлкамі.

Далей будзе.

Публікацыя Надзеі САЎЧАНКІ.

Ілюстрацыі выкарыстанныя з фондаў Нацыянальнага музею гісторыі й культуры Беларусі.